

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО

на правах рукопису

ШАПОВАЛЕНЮ Марина Володимирівна

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА
/ теоретико-методологічний аналіз /

Спеціальність 23.00.02 - політичні інститути і процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття вченого ступеню
кандидата політичних наук

Київ - 1993

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00802995 (X)

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО

на правах рукопису

ШАПОВАЛЕНКО Марина Володимирівна

РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА
/ теоретико-методологічний аналіз /

Спеціальність 23.00.02 - політичні інститути і процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеню
кандидата політичних наук

Київ - 1993

AB 28794

Робота виконана на кафедрі політології природничих факультетів Київського університету ім. Тараса Шевченка.

Науковий керівник - Бабкін В.Д., доктор юридичних наук, професор

Офіційні опоненти : Авер'янов В.В., доктор юридичних наук, проф. Тупчієнко Л.С., кандидат філософських наук, доц.

Провідна організація - кафедра філософії і політології Київського автомобільно-дорожнього інституту.

Захист відбудеться "14" 2/24/93 1993 р. о 15.00 на засіданні спеціалізованої ради Д-016.29.02 по захисту дисертації на здобуття вченого ступеня доктора політичних наук при Інституті держави і права ім. В.М.Корецького АН України / 252001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Інституту держави і права ім. В.М.Корецького АН України

Автореферат розісланий "16" листопада 1993 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради, доктор юридичних наук

Зайчук О.В.

ДВ-20.794

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Процеси формування і становлення незалежної української держави як соціальної, демократичної та правової, сприяли появі в політичному житті суспільства нових явищ, політичних сил та суб'єктів. Необхідність створення нової політичної системи, проведення економічних і соціальних реформ ставить високи вимоги до культури політичної діяльності, котра повинна врятувати Україну від дестабілізації.

Від дії лідерів, партій та суспільних рухів, державних структур, їх здатності адекватно оцінювати ситуацію в країні в цілому та окремих її регіонах багато в чому залежить функціонування економіки, добробут людей, стабільність суспільства. В той же час в період перетворень системного рівня дещо ускладнюється забезпечення порядку і стабільності. Україна знаходиться в унікальній ситуації: переборюється тоталітарне минуле, створюються нові економічні відносини, самостійна політична система.

Перехідні процеси до демократії значно поживляють ентропійність соціально-політичних процесів. Принцип політичного плюралізма дозволяє репрезентувати значне коло інтересів у політичному просторі, породжуючи велику кількість негативних тенденцій. Це проявляється у виникненні рухів екстремістського типу, для яких характерні нетерпимість до противників, прагнення силовими методами збільшити кількість своїх прибічників. Разом з тим багато професійних політиків, котрі не вміють застосовувати принцип політичного плюралізму під час прийняття рішень, не мають досвіду політичної боротьби, навичок ведення діалогу, проявляють надмірну емоційність, демонструють незнання політичних закономірностей та психологічних законів, що безумовно негативно відбивається на ефективності політичної діяльності.

Тому в умовах становлення нового українського суспільства, особливо в період його політичної модернізації, стає необхідним науковий аналіз структури, функцій, стадій, форм політичної діяльності, її ресурсної забезпеченості та впливу на політичну стабільність. Цей період вимагає певної стабільності політичної системи та політичного режиму. Важливого методологічного та практичного значення набуває розуміння критеріїв політичної стабільності, її чинників та джерел. Це дозволить швидше створити стратегічні програми економічного і політичного розвитку суспільства, ви-

робити досконалі політичні технології та сформувати культуру політичної діяльності на професійному рівні; надати політичним діям раціонального характеру.

Стан розробленості теми. З огляду на те, що категорія "діяльність" має важливе методологічне значення в філософії, політології, соціології, психології застосовують різноманітні підходи під час її розгляду: соціально-психологічний, функціональний, структурний, системний, соціологічний, культурно-історичний, котрі реалізуються в працях Л.Буєвої, М.Булатова, В.Іванова, М.Кветого, О.Леонтьєва, Б.Осічнюка, О.Панкратова, В.Табачковського, В.Фофанова та інш.

Політична діяльність як вид соціальної діяльності є похідною від економічних відносин і як засіб реалізації суб'єктами своїх інтересів розроблена О.Демідовим, В.Литвином, А.Лузан, А.Пошченком, С.Рябовим, Ю.Тихомировим.

Ряд авторів розглядають власне політичну діяльність в структурі політичного життя / Б.Гаєвський, В.Литвин, А.Лузан, Ф.Рудич/; політичних відносин / В.Бебик, В.Лісовий, Ю.Пахомов, В.Ребало, О.Чередніченко/; у взаємодії з політичною культурою, ідеологічною забезпеченістю /М.Михальченко/. Технологія політичної діяльності, її структура та функції розглядаються в статтях В.Бабкіна, А.Білоуса, Д.Видріна, М.Пашкова та ін. Вони визначають її залежність та детермінованість потребами, інтересами, політичними відносинами, підкреслюючи її суб'єктивний та стихійний характер. Особливості сучасної політичної ситуації в Україні аналізуються в працях В.Авер'янова, В.Кременя, М.Михальченка, В.Небоженка, М.Мокляка, В.Пазенка, В.Парахонського, П.Ситника, Л.Тупчієнка та ін.

В теоретичному осмисленні феномену політичної стабільності автори застосовують порівняльні методи, аналізуючи особливості історичного досвіду політичної стабільності, політичної діяльності по створенню системи стабілізуючих чинників суспільного розвитку; принцип самоорганізованих систем / І.Пригожина, В.Кухтенко, В.Хакена та ін./ . Автори ґрунтовно доводять, що основним критерієм політичної стабільності суспільства є наявність легі-

тимної політичної системи та демократії.

Проблеми створення громадянського суспільства, його роль в створенні правової держави є основою стабільного поступального розвитку суспільства, що висвітлено в працях Ю.Красіна, І.Кравченка, В.Шинкарука та ін. Робляться спроби визначити його сутність, визначити компоненти і механізми взаємодії держави та громадянського суспільства. Ці проблеми досить розширено розглядаються в часописах " Віче", "Розбудова держави", "Сучасність", "Філософська та соціологічна думка", "Політологічні читання" та в інших періодичних виданнях, якими автор постійно користувався.

Проте, ще недостатньо розроблені проблеми співвідношення об'єкту та суб'єктів політичної діяльності, співвідношення політичних інтересів, взаємозв'язок політичних цілей та політичних рішень, їх місце в структурі політичної діяльності, мінливість її характеру в залежності від структурованості, не досліджені чинники забезпечення політичної стабільності, що створюються в процесі політичної діяльності, її особливості в умовах сучасного перехідного періоду України.

Мета та завдання дослідження. В своїй роботі дисертант поставила за мету проаналізувати стабілізуючий та дестабілізуючий вплив політичної діяльності на суспільство, виявити саме роль політичної діяльності в забезпеченні політичної стабільності суспільства.

Досягнення цієї мети привело до постановки та вирішення наступних завдань:

- визначити сутність політичної діяльності, її стадії, форми, методи, її детермінованість;
- уточнити структуру власне політичної діяльності;
- визначити сутність та основні критерії політичної стабільності, роль політичної діяльності в її розвитку;
- визначити основні фактори стабілізації політичних процесів в умовах перехідного періоду створення української державності.

Методологічна та теоретична основа. Під час написання дисертації автор виходив із багатомірності загальнонаукових, філософських та інших методів, використовуючи структурно-функціональ-

ни", системний, порівняльний, діяльнісний та діалектичний методи.

Здійснюючи методологічний аналіз політичної діяльності як фактору політичної стабільності суспільства, автор використовував роботи вітчизняних і зарубіжних філософів, соціологів і політологів, котрі суттєво допомогли в теоретичному аналізі таких проблем як детермінація політичної діяльності, її функції, стадії, форми та методи, критерії політичної стабільності та особливості стабілізації політичних процесів в умовах політичної модернізації сучасного українського суспільства.

Наукова новизна. Здійснення дослідження дозволило сформулювати та винести на захист ряд тез і теоретичних висновків про взаємозв'язок політичної діяльності суспільства, котрі відрізняються науковою новизною:

- на основі цілісного аналізу обґрунтовано, що політична діяльність є відкритою структурно-функціональною системою, сутність якої полягає в реалізації інтересів соціальних та етнічних груп політичними суб'єктами. До структури політичної діяльності входять, на думку автора, об'єкти / політична влада, політико-владні структури / суб'єкти / політичні партії, суспільні рухи, політичні діячі та державні особи, державні та політико-владні структури /, процес діяльності / окремі дії /. На характер політичної діяльності впливають об'єктивні / потреби, інтереси / і суб'єктивні / політична свідомість та політична культура / детермінанти, котрі змінюються також під впливом політичних дій, перебуваючи у діалектичному взаємозв'язку, які можна віднести і до структури політичної діяльності;
- встановлено, що процес політичної діяльності у виконанні своїх функцій / актуалізація інтересів, репрезентація їх у програмах партій, рухів, офіційному політичному курсі країни, збереження цілісності суспільства / має певні стадії: політичне цілепокладання, політичне прогнозування, політичні рішення, їх здійснення, контроль /. Це обумовлює існування різноманітних форм політичної діяльності, які концентруються у політичному функціонуванні, політичному керівництві та управлінні / законодавча діяльність, державне управління, передвиборча боротьба та ін. /;

- показано, що політична стабільність досить складне і багатомірне явище, сутність якого полягає у здатності політичної системи зберігати свої базові характеристики, уникати кризового стану системи та адаптуватися в динамічних політичних та соціальних процесах. Критеріями політичної стабільності є легітимність влади, ступінь підтримки її населенням, наявність консенсусу трьох рівней, громадянське суспільство, як головна основа динамічної стабільності суспільства;
- особливостями стабілізаційного стану українського суспільства на сучасному етапі є слабка політична структурованість, відсутність крайніх проявів екстремізму та націоналізму на державному рівні; інерційність ще не достатньо зруйнованої колишньої системи управління, апатія людей. Але це складає в Україні ситуацію нестійкої / нестабільної / стабільності. Тому політична діяльність в сучасних умовах України носить занадто ризиковий характер і потребує відповідного професіоналізму, структурованості, цілісності, комплексності, компромісності, рішучості та продуманості.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження.

Визначення місця та ролі політичної діяльності у політичному житті, її органічної єдності з політичними відносинами дозволить краще зрозуміти механізми функціонування суспільного життя, розглянути критерії ефективності політичної діяльності, співвідношення цілей та результатів її, виявити механізми постійної легітимності політичної влади. Результати дослідження можуть бути використані під час аналізу сучасних процесів політичної модернізації України; складових її компонентів, її ефективності та адекватності демократичним нормам цивілізації, потребам суспільних реформ. Результати можуть бути використані під час вирішення проблем консенсусу в переговорних процесах, політичному прогнозуванні, практичній реалізації принципу політичного плюралізму, формуванні політичної культури суб'єктів діяльності, забезпеченні політичної стабільності українського суспільства.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання результатів у подальшій науково-дослідній роботі, в учбовому процесі, під час читання лекцій та спецкурсів з політології, політичних технологій, в процесі підготовки професійних політиків.

Апробація роботи. Основні результати дисертаційного дослідження відбиті в тезах і доповідях на конференціях: "Общечеловеческие ценности - основа гуманизации преподавания социально-политических дисциплин в педагогическом вузе" / Київ, листопад 1991 р./; "Українська культура: методика і зміст викладання" / Київ, травень 1992 р./; "Рынок и проблемы гуманитарной подготовки экономических кадров в высшей школе" / Київ, вересень 1992 р./; "Гуманізм. Людина. Культура" / Дрогобич, жовтень 1992 р./; "Политика и власть" / Запоріжжя, квітень 1993 р./; "Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення" / Одеса, квітень 1993 р./; "Духовная деятельность и ее специфика" / Запоріжжя, жовтень 1993 р./; "Україна: становлення незалежності. Зміст та методика висвітлення в курсах соціальних та гуманітарних наук" / Одеса, жовтень 1993 р./; "Дух, душа, человек: истоки и поиски" / Суми, листопад 1993 р./; статті, подані до збірника "Питання соціально-політичних наук" / Вип.83, К., 1992 р./.

Апробація основних тез роботи проходила під час "круглого столу" в Інституті національних відносин та політології АН України у травні 1992 р. "Шляхи до цивілізованої державності України: політологі розмірковують, дискутують"; в учбовому процесі під час читання лекцій слухачам ІПК кафедри політології Київського університету, проведення теоретичних семінарів, при підготовці політологічного словника та підручника / Політологія. Конспект лекцій.- Харків, 1993.- 0,5 д.а. у друкові/.

Структура роботи. Дисертація складеться із вступу, чотирьох розділів та висновків, списку використаної літератури. Такого типу структура, на думку автора, співпадає з цілями та завданнями даного дисертаційного дослідження.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі автор обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, аналізує ступінь її розробки, визначає мету та завдання його, наукову новизну, виявляє теоретичні та методологічні основи, теоретичне та практичне значення дисертації.

В першому розділі "Сутність, структура, об'єктивні та суб'єктивні чинники детермінації політичної діяльності" автор розглядає зміст політичної діяльності. Її головним змістом є перетворення та зміна існуючої дійсності до потреб та інтересів людей та суспільства. Тому в діяльності здійснюється діалектичний зв'язок і взаємозалежність потреб та інтересів, цілей та результатів, свободи та необхідності, активності та відповідальності, об'єктивності та суб'єктивності. Автор виходить з того, що цілеспрямованість, предметність, об'єктивність і суб'єктивність, об'єктивна та суб'єктивна детермінованість, самодетермінованість, діалектика суспільного та індивідуального є іманентними властивостями діяльності.

В процесі діяльності відбувається опредмечування мети, створюються умови для подальшого розвитку самих об'єктів діяльності та вдосконалення власне дій. З огляду на те, що потреба може реалізуватися лише в діяльності, вона виступає умовою діяльності, створюючи її об'єктивну сторону.

В зв'язку з тим, що діяльність супроводжується визначеними засобами задоволення соціальних потреб і невизначеністю своїх результатів, доцільність її не гарантує раціональності, відповідності цілей та результатів, цілей та засобів одне одному.

В залежності від відповідності цілей, засобів і результатів пропонується наступна типологія діяльності: раціональна / результат набагато більш наблизений до задуманої, передбачуваної мети та ідеального проекту /; нераціональна діяльність / із-за хибних вихідних засновків під час аналізу ситуації, вибору неадекватних засобів результати повністю не співпадають з первісними цілями /; ірраціональна / для досягнення цілі застосовуються спонтанні, емоційні дії /. В залежності від типу вона може мати більш чи менш цілеспрямований характер, бути більш-менш структурованою.

Діяльність також можна розглянути як задоволення соціальних потреб, які визначають цілі, що досягаються шляхом конкретних дій / засобів, операцій, способів та прийомів /; при цьому частві цілі дозволяють уточнити загальну ціль, змінити скерованість дій, засобів, способів. За виразом Гегеля, індивід " не може виз-

начити ціль своєї діяльності, поки він не діяв."

Зміна цілей та засобів діяльності змінює також і її характер. На це в свій час звернув увагу М. Вебер. На підставі аналізу відповідності діяльності та цілі він виділив ціннісну раціональність / раціональність в ціннісному відношенні / та цільову раціональність / діяльність, раціональність якої полягає в цілеспрямованості /.

Реалізація інтересів можлива за допомогою політичної влади, різноманітних політико-владних і державних структур. Поєднання в свідомості індивідів сутності потреб та умов їх реалізації зумовлює наявність стійкої направленості діяльності як єдності об'єктивного та суб'єктивного.

В процесі реалізації конкретних інтересів задовольняється і загальний інтерес, сутність якого полягає в збереженні цілісності суспільства. Це дозволяє виділити в політичній діяльності реальні дії та їх результати, зовнішню мотивацію дій, декларовані та дієсні цілі. Зовнішня мотивація змушує політичних суб'єктів шукати ідеологічну та психологічну обґрунтованість для примусу соціальних суб'єктів під час здійснення певного політичного курсу.

В процесі політичної взаємодії відбувається зміна дієвості, вдосконалюються способи і засоби впливу на неї, змінюється також власне політичні суб'єкти / агенти дій /.

Окрім соціальних інтересів в процесі політичної діяльності визначаються національні інтереси, котрі виступають інтегративним виразом інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються за допомогою політичної системи. Для України є важливим формування національного консенсусу, в основі якого повинні бути загально-демократичні цінності, громадянське суспільство, правова держава, економічний та політичний плюралізм.

Для більш повної реалізації ідеалів та цілей в політичній інноваційній діяльності необхідні поетапність, поступовість, котрі дозволяють збалансувати раціональне та ірраціональне в політиці, що призведе до раціональної доцільності. До цього необхідно додати коректування політичної програми, в якій органічно були б поєднані цілі, засоби, соціальні, політичні та інтелектуаль-

ні ресурси, політичні установи.

Репрезентація інтересу, його актуалізація, регуляція відносин вимагають політичного функціонування, політичного керівництва та політичного управління.

Політична діяльність - це складне структурно-функціональне утворення, суть якого полягає в діяльності політичних суб'єктів у справі реалізації різноманітних інтересів / соціальних, політичних /. Основними її структурними елементами є суб'єкти / індивіди, етносоціальні групи, партії, рухи, політичні та державні структури /, об'єкт / політична влада / та власне політичні дії.

Процес діяльності обумовлений наявністю об'єктивних та суб'єктивних детермінант: соціальних потреб та інтересів, наявних політичних відносин, політичної культури та політичної свідомості. Це обумовлює наявність в структурі діяльності суб'єктивних та об'єктивних компонент: відносини між суб'єктами діяльності та об'єктом, мотиви та способи впливу на об'єкт, цілі та програми, процес самої дії; результат дії та контроль за процесом діяльності та її результатом. Сутність діяльності відбивається в функціях: репрезентація інтересів соціальних суб'єктів, "формування цілей" та політичних програм розвитку суспільства; мобілізація ресурсів на реалізацію цих цілей; інтеграція окремих інтересів у загальний інтерес; розподіл і перерозподіл цінностей; забезпечення цілісності соціуму.

В другому розділі "Стадії, форми та методи політичної діяльності" автор підкреслює методологічне та концептуальне значення аналізу стадій, форм і методів дій в політичному житті. Це дозволяє більш адекватно зрозуміти суть діяльності, її складові, вдосконалити політичну техніку, вивести її на рівень раціональний та науковий.

Сутність та структура політичної діяльності, її поліфункціональність визначають наявність певної послідовності розгортання процесу діяльності, прояви її суті.

Політична діяльність починається із цілепокладання, як основи політичної програми, політичного курсу, засобів, способів і методів, визначаючи форми та методи політичного прогнозування, технологію прийняття рішень і різні форми контролю. Політичне ціле-

Докладання відбувається у програмах партій, конституційних за-
кодах, політичних реформах і політичному курсі.

Визначення характеру цілей, засобів досягнення - це функція
наступної стадії політичної діяльності - політичного прогнозуван-
ня. Автор підкреслює, що поряд із політичною рефлексією на основі
прогнозування для прийняття політичного рішення важливу роль грає
політична інтуїція та політична майстерність. Ці якості та здіб-
ності привносять до політичної діяльності гру, що дозволяє назива-
вати політику мистецтвом.

Здатність приймати рішення на основі прогнозування свідчить
про зрілість політичних суб"єктів, культуру політичної діяльності,
забезпеченість її ресурсами. Рішення та вибір методу досягнення
цілей та реалізації політичної програми поєднує теоретичний та
практичний рівні політичної діяльності, позаяк опредмечує, надає
повної форми цілям і завданням суб"єктів у відповідності до наяв-
них засобів і конкретно' ситуації.

Автор детально аналізує структуру політичних рішень, їх типи.
Він підкреслює, що колективність його прийняття прирікає рішення
на непередбачуваність, знижує політичну відповідальність. Харак-
тер рішення, механізм його реалізації свідчить про здатність по-
літичної влади до управління, ступінь її легітимності. Історичний
досвід людства показує, що чим менше репресивних засобів мобілі-
зації населення для реалізації офіційного курсу, тим більш легі-
тимною є влада.

На характер політичного рішення впливає економічний стан суспі-
льства, соціальні настрої, традиції. Рівень розуміння пробле-
ми, усталена система цінностей - все це створює навколо рішення
певне поле, яке впливає на технологію реалізації рішення, його
кінцевий результат. В той же час у механізмі прийняття рішення
через його стандартизацію з"являється ілюзія, що дане рішення
для певної ситуації є найбільш оптимальним і єдино можливим.

Цілепокладання, прогнозування, інформаційна забезпеченість,
політичне рішення як акт містить конкретні методи та шляхи досяг-
нення - основні стадії політично' діяльності. Розробка та прий-
няття рішення є циклічною за своїм характером: аналіз і виявлення
проблеми, визначення цілей та завдання, способів її реалізації,
підготовка та обговорення, прийняття рішення як такого, інформа-

ція про виконання, контроль і оцінка його ефективності.

Автор вважає, що політична діяльність реалізується в наступних основних формах: політичному функціонуванні, політичному управлінні, політичному керівництві. Управління спирається на певні принципи політичної діяльності, до яких належать принцип основної ланки, зворотного зв'язку, принцип раціонального сполучення чи співвідношення цілей, засобів і методів їх досягнення, принцип спадковості, системності та комплексності. Використання перерахованих принципів дозволяє підвищити ефективність політичної діяльності, забезпечити стабільність політичних процесів. Окрім того, важливими принципами є принцип консенсусу та компромісу. Вони дозволяють знаходити адекватні політичні рішення, попереджувати конфлікти, регулювати їх, забезпечуючи рівновагу між збереженням та змінами в політичній системі.

В розділі третьому "Політична стабільність: сутність, основні критерії та чинники" автор підкреслює, що це поняття є зараз одним із ключових в сучасній світовій та вітчизняній політології України. Зміст цього поняття завжди відрізнявся великою різноманітністю і завжди був досить розпливчастим і розмитим. На думку дисертанта, стабільність, яка схильна до різних впливів соціального та позасоціального ряду, є складним і багатомірним явищем. Але її іманентними якостями виступають ефективність влади та її наступність, порядок і умови прийняття та реалізації рішень, легітимність системи та її здатність адекватно реагувати на зовнішні зміни та ступінь застосування насилля з боку репресивного апарату держави.

Різні грані легітимності як умова політичної стабільності дозволяють розглядати її як якісний стан суспільства, її здатність до змін і зовнішніх впливів з одного боку, і іншого - як процес формування і підтримки впевненості в оптимальності та ефективності існуючого режиму, найбільш адекватного цінностям і традиціям суспільства. Це дозволяє під час дослідження стабільності врахувати правові норми, встановлені в результаті спеціальних механізмів та процедур, як межі дій та умов стабільності.

В зв'язку з поліваріантністю нестабільності-стабільності дуже важко знайти якусь універсальну систему стабілізуючих чинників для кожної країни. Та найважливішою за будь-якого політичного режиму є наявність соціальних каналів для виведення протес-

ту, легалізації конфлікту, своєчасної політичної інституалізації соціально-економічних змін.

Західні політологи, які працюють або працювали над проблемами політичної модернізації в країнах Азії, Африки та Латинської Америки / С.Хантінгтон, Д.Сендерс, Д.Істон, Р.Дарендорф, Л.Лейпхарт та ін./, прийшли до висновку, що в країнах нерозвинутої демократичної традиції з недостатньою політичною структурованістю, авторитарно-бюрократичними методами прийняття рішень, відсутністю кваліфікованих кадрів, необхідне дотримання ряду умов для ефективного реформування суспільства: колективне лідерство, поетапність реформ і проведення їх частинами, тактика "бліцкригу", врахування політичного часу, сильна виконавча влада. Ці висновки, на думку автора, є важливими і для аналізу сучасної політичної ситуації України, засобів стабілізації її стану.

Зрозуміти умови стабільності - значить зрозуміти та визначити найбільш небезпечні для існування соціуму порушення його сутнісних параметрів і визначити найбільш оптимальні умови для його функціонування. Тому закономірності динаміки розвитку стабільності шляхом дестабілізації до рестабілізації дозволяють суб'єктам політичного процесу вдосконалювати методи та засоби управління та політичного регулювання.

Суспільство як багаторівнева система з внутрішньодиференційованою структурою може зберегти свою цілісність та здатність змінювати деякі свої властивості, залишаючи незмінними базисні параметри зі сполученням різних корелятивних сфер стабільності: економічної, соціальної, політичної та екзистенціальної. Чим вищий рівень соціально-економічної стабільності, тим меншу небезпеку являє собою політична нестабільність в своєму функціональному вираженні: урядові та конституційні кризи, правова невизначеність. Функціональна нестабільність локалізується в окремих зонах і охоплює обмежені інтервали часу, не торкаючись власне принципів функціонування системи, зберігаючи таким чином структурну стабільність.

Коливання політичного маятника від стабільності до нестабільності помітно гальмуються за рівного економічного розвитку, соціальної стабільності. Якщо система ще не вичерпала свого потен-

ціалу, навіть вийшовши в цілому з рівноваги, бо вона здатна забезпечити адекватне функціонування в змінених умовах, частково скоректувавши власні підсистеми. При вичерпності потенціалу розвитку йде її перехід до іншого якісного стану. Структурування цієї системи йде шляхом дестабілізації економічної, соціальної, політичної. Країни колишнього СРСР перебувають зараз у стані дестабілізаційного розвитку. Тотальний хаос супроводжується пошуком найбільш прийнятних інституціональних механізмів управління, регулювання економіки, зняття соціальної напруги. Але лише створення політичної стабільності, інтегрування в єдине ціле суспільних перетворень, може забезпечити умови для екзистенціальної стабільності. Таким чином, стабільність системи - це рухливий і нестійкий стан, який в своєму розвитку проходить фази дестабілізації, рестабілізації різних корелятивних сфер суспільства.

Політичній сфері необхідна динамічна стабільність. Будь-яке відхилення в ту чи іншу сторону, нестійкість чи занадто жорстка стабільність свідчать про її обмежену життєздатність. Тому найбільш оптимальною моделлю стабільності може бути одночасний розвиток динамічних процесів та їх саморегуляції. Зміна елементів може впливати на характер взаємодій та їх співвідношення, сприяючи появі нової рівноваги. Між різними стабільностями існують певні часові інтервали: чим менший інтервал часу, тим більша ймовірність того, що система збереже свій стабільний стан, буде стійкою. Великий розрив між станами рівноваги призводить до розпаду основ існуючої системи як цілісності, що може призвести до її повного розпаду. Перманентна нестабільність системи уявляється нам таким станом, в якому переважають неконтрольовані або слабо-контрольовані процеси. Стихійні базисні зміни та трансформації виходять за межі управління і будь-яка спроба реформування з боку владних структур порушує систему: на місці зниклих і відпрацьованих елементів не виникають нові якості системи, вона перестає відтворювати свої базисні характеристики.

Для соціальних і політичних процесів характерні дискретність і хвилеподібність. Хвилеподібні коливання в стабільності суспільства вираженні в кризових і конфліктних станах політичної системи.

В нестабільних станах закладені джерела якісних змін, конфлікти і протиріччя призводять до нового стану рівноваги. Кризи створюють нові альтернативи для розвитку і формування нових комбінацій елементів структури суспільства. Це веде до появи в результаті синтезу нових утворень. Тому стабільність і нестабільність становить певні бази тривалих хвиль розвитку суспільної системи: держави, політичного речиву, політичних процесів.

Якщо в системі здійснюються надлишкові процеси стандартизації, монотонне повторювання функцій, гальмування політичних процесів його демократизації. В результаті цього в суспільстві домінує стагнаційна стабільність. В тоталітарних суспільствах спостерігається конфронтаційна стабільність. Найбільш оптимальною та ефективною моделлю тривалої стабільності є динамічна стабільність. Для неї характерні: гнучкість, спадкоємність, легітимність. Стабільність в динамічній соціальній системі утворюється з ряду сукупних нестійких станів рівноваги станів між системотворними та системозмінними процесами і елементами. Горизонтальною основою політичної стабільності є громадянське суспільство з розвинутою інфраструктурою. В основі вертикального зрізу стабільності лежать виявлені та оформлені, інституалізовані інтереси соціальних суб'єктів, гармонізація та рівновага поміж ними.

На думку автора, важливими показниками стабільності політичної системи є динамізм політичного розвитку суспільства, сприятливість до змін, реактивність системи, легітимність влади і консенсус суспільства.

В четвертому розділі "Особливості стабілізації політичних процесів в умовах становлення та розвитку української держави" автор розглядає засоби і механізми стабілізації суспільства, українського суспільства, яке опинилось в ситуації вибору і намагається успішно здійснити політичну модернізацію нашого суспільства.

Принцип розподілу функцій політичної влади на законодавчу, виконавчу та судову, закріплений в конституції, є необхідною умовою розгортання стабільного політичного процесу, створення правової демократичної держави. В перехідних суспільствах, яким зараз є молода українська держава, варто забезпечити динамізм

і стабільність політичного розвитку. В політичному процесі існують по-різному спрямовані фактори, які забезпечують спадкоємність і безперервність політичного розвитку, відтворюють легітимність наявних політико-владних структур, схильність до політичних змін і рухливість. Вони також перешкоджають поширенню стихійності в кризових ситуаціях, відтворюють і відновлюють "супільний договір" соціальних суб'єктів і владних структур. Ці стихійні політичні процеси / неінституалізовані / можуть порушити збалансованість існуючої політичної системи, політичну рівновагу і узгодженість політичних інтересів. Суперечливе співіснування та боротьба поміж ними визначають стан політичної системи "стабільність-нестабільність".

В перехідні періоди, в якому знаходиться сучасна Україна, в рез'юльтаті руйнування попередніх моделей регуляції суспільних зв'язків, рівень їх неупорядкованості значно зростає. Ця здатність росту обмежується ступенем підтримки масами перетворень на особистому рівні, що проявляється в почутті безпеки та екзистенціальної стабільності. Процеси реформування в перехідний період / наприклад, в сучасній Україні / необхідно обмежувати певною мірою соціальної напруги, політичної стабільності. Ейфорія радикальних перетворень з метою швидкого наблизення результату може призвести до себе крайні методи політичних дій. Вони можуть призвести до нового витку насилля, розширення зони правового нігілізму, владного вакууму, до ще більшого росту зон нестабільності. А розширення зон несабильності в політичній та соціальній сферах веде до кризового стану суспільства і катастрофи.

Стабілізація політичних процесів у перехідний період сучасної України багато в чому залежить від політичного керівництва та дій професійних політиків, політичного управління та політичного функціонування. Тому основна направленість політичної діяльності - це максимальне зняття різних причин соціальної напруги та об'єднання суспільства в одну цілісність, створення максимальної екзистенціальної стабільності, ослаблення впливу зовнішніх імпульсів та створення умов для консенсусу на всіх рівнях. Для зняття соціальної напруги необхідне послаблення ко-

лізії поміж різними соціальними групами, дотримання певних соціальних гарантій, забезпечення відповідного життєвого рівня, соціальна та політична маневрність, політичне маніпулювання, силовий тиск, легалізація діяльності опозиції, інтеграція контроліти.

В умовах дезінтеграції суспільних зв'язків, відсутності стабільних відносин між соціальними групами та політичними структурами, нестійкість різних рівнів політико-владних структур, стабільність перетворюється у рівняння з багатьма невідомими. На думку автора, вся діяльність у перехідний період сучасної України повина бути направлена на створення зон узгоджених інтересів і позицій, єдиних правил та принципів поведінки всіх учасників політичного процесу. В результаті створюється широка зона згоди всіх суб'єктів, що дозволяє різним політичним силам і соціальним групам спільно взаємодіяти по реформуванню суспільства. Складові консенсусу не можуть залишитися незмінними протягом тривалого історичного періоду. Вони можуть коливатися з об'єктивних і суб'єктивних, економічних і соціальних причин. Для цього необхідні як вертикальний, так і горизонтальний рівні консенсусу: базові цінності, процедурний консенсус, консенсус з приводу політичного курсу.

В сучасній Україні наявні як стабілізаційні, так і дестабілізаційні чинники. До стабілізаційних належать несприйняття крайніх прояв націоналістичних настроїв і цінностей на офіційному рівні, відсутність у партій масової підтримки, що дозволяє лише політико-владним структурам впливати на ситуацію, дається ознаки значна міць колишньої державної системи. Серед дестабілізуючих факторів слід назвати відсутність ринкової системи, злиденість мас, правовий нігілізм, розширення криміногенних зон і осередків нестабільності, апатію та песимізм більшості населення, владний вакуум, слабку політичну структурованість, перманентну політичну кризу, відсутність чіткої програми розвитку суспільства.

Домінування того чи іншого комплексу факторів буде залежати від професійності політичного управління та керівництва, збалансованого політичного курсу, правових гарантій, соціальної орієнтованості.

У висновках дисертаційного дослідження формулюються основні результати, що витікають з його змісту, окреслюються перспективи подальшого розвитку в вивченні проблеми, висвітлюються теоретична та практична значимість роботи.

Основні тези та результати дисертаційного дослідження викладені автором в таких публікаціях:

1. Тема "Политическая деятельность" в курсе политологии в высшей школе / методические аспекты // // Тезисы межвузовской научно-практической конференции "Общечеловеческие ценности- основа преподавания социально-политических дисциплин в педагогическом вузе". - К., 1991. - С. 62-64;
2. Ментальність у перехідну добу // Гуманізм. Людина. Культура. Тези доповідей лідологічних філософських читань. - Дрогобич, 1992. - С. 26-27 / у співавт. /;
3. Політичні аспекти гуманізації вищої освіти в умовах переходу до ринкових відносин // Тези Республіканської науково/методичної конференції "Ринок і проблеми гуманітарної підготовки економічних кадрів у вищій школі". - К., 1992. - С. 39-41;
4. Короткий політологічний словник. К., 1991. - 6,62 д.а. / у співавт. /
5. Проблема політичної стабільності та особливості політичної діяльності в умовах побудови Української держави // Читання соціально-політичних наук. Вип. 82. - К., 1992. - С. 12-18;
6. Проблеми культурного відродження українського народу на сучасному етапі // Тези Республіканської науково-методичної конференції "Українська культура. Зміст і методика викладання". - К., 1993. - С. 184-185 / у співавт. /;
7. Политические процессы в переходный период / политическая ситуация в Украине // // Тезисы научно-практической конференции "Политика и власть". - Запорожье, 1993. - Ч. II. - С. 25-26;
8. Консенсус как принцип политической деятельности // Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції "Проблеми сучасної політики та шляхи її здійснення". - Одеса, 1993. - С. 268-269;
9. Политическая культура в изменяющемся обществе // Тезисы научно-теоретической конференции "Дух, душа, человек: истоки и поиски." Сумы, 1993. - Ч. II. - С. 117-118;
10. Политология. Конспект лекций. - Харьков, 1993. - 0,5 д.а. у друков. /

11/11/93

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ART 85 DA

10110 2

AB 28.794

AB 28.794